

Dohnal, Josef

Přemístění a kulturní adaptace jako literární fenomén

Opera Slavica. 2023, vol. 33, iss. 3, pp. 73-76

ISSN 1211-7676 (print); ISSN 2336-4459 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/OS2023-3-13>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.79387>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20240131

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

<https://doi.org/10.5817/OS2023-3-13>

Přemístění a kulturní adaptace jako literární fenomén

OPERA SLAVICA [XXXIII / 2023 / 3]

[recenze]

ПОСОХИН, И.: *«Перемещенные тексты»: Специфика идентичности и творчества писателей-эмигрантов из СССР и России в конце 20 – начале 21 вв.* Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2021, 162 s. ISBN 978-80-223-5138-6.

Práce doc. Mgr. I. Posokhina, PhD., vstupuje do kontextu studia emigrantské ruské literatury, které se v posledních desetiletích zejména díky tomu, že na čas padly ideologické překážky a priori odsuzující „odpadlíky“ od ruské či sovětské vlasti, stalo důležitou součástí rusistiky i prostředí kdysi „východní“ Evropy. Narozdíl od velkého množství prací věnovaných především tzv. první emigrační vlně, vyvolané revolučním zvratem v roce 1917 a následnou občanskou válkou, všimá si Posokhinova práce nejnovějšího období, ve kterém spíše než o emigrantské literatuře je vhodnější hovořit o přesídlení a literatuře „přesídlivších“, což autor sám uvádí, když v úvodu své práce zmiňuje podstatné rozdíly mezi prvními třemi vlnami exodu z Ruska a SSSR (od roku 1923) a situací přelomu 20. a 21. století, kdy se ve valné většině případů jedná o jiné než pouze politické důvody odchodu z Ruské federace, případně pak o situaci, kdy do literatury vstupují děti těch, kdo z bývalého Sovětského svazu odešli v rámci třetí emigrační vlny. V souvislosti s jejich tvorbou nahlíží Ivan Posokhin jako etalon tvorbu S. D. Dovlatova (zemřel v roce 1990) s jeho „rozkolísanou“ národnostní identitou (s. 38), což se pak v jeho práci objevuje jako jistý leitmotiv, protože právě otázky sebeidentifikace, pocitu kulturní dvojdomosti či vícedomosti, resp. hybridnosti se v předložené práci stávají hlavními tématy, na něž se autor soustřeďuje. Právě v tomto bodě se v jeho práci „láme chléb“, když se rozhoduje o tom, nakolik bude předmětem zkoumání specifická literární/umělecká kvalita („literárnost“) textů tří vybraných autorů, anebo spíše literární reflexe (tematizování) mimoliterárních faktorů. Jak další text práce ukazuje, je zřejmé, že si I. Posokhin vybral spíše onu druhou možnou osu studia zvolených textů, když hovoří o tom, že bude sledovat způsob „...идентификации себя как писателя «промежуточного» типа, не только с точки зрения стилистики, но и с точки зрения восприятия разорванности собственной идентичности.“ (s. 39).

Na vybraných textech Davida Bezmozgise, Lary Vapnyarové a Alexandra Stesina pak monografie sleduje konkrétní odraz jejich vícedomosti, jejich návratů k ruským kořenům i (nejen jejich) zkušeností s přesídlením a adaptací na nové prostředí, který s větší než malou trochou nadsázky charakterizuje jako „drama odtržení od rodné ruské kultury“ (s. 40). Nejpozději v tomto bodě bych ovšem očekával přesnější definování

toho, co se onou rodnou ruskou kulturou rozumí – je to kultura patriarchálního Ruska s jeho dominantními hodnotami, kterou nikdo ze zvolených autorů nezažil?; je to kultura „vypělého socialismu“ Sovětského svazu třetí čtvrtiny 20. století?; jde o specifickou formu této kultury v Pobaltí, jak by se nabízelo v případě Bezmozgisova lotyšského původu?; jde o silný vliv židovského elementu, jehož pozice se příliš neliší v primárně pravoslavném carském Rusku ani v proklamativně marxisticko-leninském Sovětském svazu s jeho oficiálně prezentovanou tendencí k multikulturalismu, která však spěla spíše k utužení jednotné specifické „rusko-sovětské“ kultury? Všechny tyto prvky se totiž v nejrůznějších částech předložené práce zmiňují či naznačují, leč není mezi nimi dostatečně odlišováno, ačkoli se na několika místech práce konstatuje, že v novém prostředí jsou emigrovavší Židé považováni za „Rusy“ a že to s jejich znalostí tradičních kulturních židovských pravidel a jejich dodržováním není zrovna ideální (např. s. 77).

Po vstupních pasážích věnuje I. Posokhin další část své práce analýze vybraných děl tří představitelů této generace spisovatelů, kteří jsou spojeni svým životem s USA (Vapnyarová a Stesin) a Kanadou (Bezmozgis). Autor vychází ze svého dlouhodobého zájmu o literaturu ruské emigrace (zejména již výše zmíněného S. D. Dvlatova) i ze znalosti sekundární literatury (v níž možná bylo možné uvést i práci Kataríny Feřkové z roku 2013 o americké ženské židovské literatuře *Hlasy zpoza mečice*, kde je krátce zmíněna i L. Vapnyarová). Tyto pasáže považuji za odpovídající zaměření práce na otázky hledání místa v novém prostředí, na zachycení pozice outsidera i na aktualizaci vnímání změny prostředí (перемещенность). Za důležité tu považuji vědomí autora monografie, že pro jím zmiňované autory i jejich vydavatele hraje značnou roli marketingový aspekt, tedy otázka toho, pro kterého čtenáře je daná literární produkce určena, což se potom promítá i do otázky jazyka, jimž jsou díla psána, i do pojmenovávání reálií, kterým bez vysvětlení nemusí potenciální (americký či ruský) čtenář rozumět.

Občas se v autorových analýzách objevuje termín ozvláštnění (отстранение), který je ovšem spojen spíše s otázkami prostředí, volby jazyka i způsobu jeho užití (zejména u Stesina autor konstatuje, že řada jeho replik už rusky reflektuje spíše americký způsob myšlení a vyjadřování – např. s. 127), faktů atp., jimiž je aktualizován protiklad původní a nové vlasti, méně pak tak, jak jím operovali ruští formalisté („autorem“ pojmu je V. Šklovskij), kteří jej vztahovali k postupu, jenž ztěžuje cestu čtenáře k významu. Jako vhodnější a pro kontext, ve kterém s daným jevem pracuje autor, se tedy jeví častěji jím užívaný termín exotizace (экзотизация), který také lépe odpovídá jak volbě reálií, tak jazyka jako spíše marketingového, na čtenáře orientovaného faktoru. Jestliže ve Stesinově případě dospívá autor práce k závěru, že jde o exotizaci zohledňující hlavně ruského čtenáře, pak Vapnyarová a Bezmozgis se v tomto ohledu orientují na čtenáře amerického, resp. anglojazyčného, což odpovídá i volbě jazyka jejich děl (s. 129).

I. Posokhin dokáže v textu analyzovaných děl nalézt místa, která svědčí o obtížích niterného sžívání se s novým prostředím a novou kulturou, o projevech vědomí, že osobnostní identita vypravěčů či postav literárních děl je komplikována jak jejich přechodem z jednoho prostředí do druhého (перемещенность), tak složitým mixem vnějších sociálních vlivů, jež se pak odrážejí v tom, jak jsou tyto prvky včleňovány do časoprostorového rámce, do syžetu, do výstavby postav studovaných literárních děl. Jen naznačeny a budoucí pozornosti otevřené zůstávají dvě další důležité dimenze – konfesijní příslušnost autorů i jejich literárních hrdinů i to, že jsou v novém prostředí, ať více či méně, „reidentifikováni“, což se pak vlévá do jejich v různé míře akcentovaného uvědomování hybridní identity. V tomto ohledu by bylo zajímavé sledovat, zda a případně nakolik se tak díla „ruských“ autorů spjatých se severoamerickým kontinentem liší od děl ruských autorů stejné generace, kteří zůstali na evropské půdě.

Práce Ivana Posokhina jako by provokovala i k dalším otázkám, které by bylo možné si položit a při studiu tříapůlité až čtvrté či dokonce páté vlny odchodů z Ruska a SSSR, např.: Liší se proces, jímž se ruští (a lotyšský), tedy spíše „sovětští“ (e)migranti adaptují na nové prostředí, od téhož procesu, jímž procházejí (e)migranti z jiných prostředí (USA i Kanada přece přijímají migranty neustále a mají v tom velmi dlouhou tradici, pokud vůbec pomineme fakt toho, že jde historicky o státy založené migranty)? Pokud ano, čím přesně se liší odtrženost od ruské-sovětské identity od odtrženosti od, dejme tomu, od indické identity, která je také nadřazena jiným etnickým či náboženským identitám, s nimiž se (e)migranti po příchodu do USA vyrovnávají? Má židovský prvek nějaký podstatnější vliv na jejich sebeidentifikaci a odráží se to jako výrazněji tematizovaná okolnost v jejich literárních dílech? V čem konkrétně je literární činnost sledovaných či dalších autorů primárně otázkou jejich sebeidentifikace a niterného vyrovnávání se s faktorem přesídlení („zisky“ a „ztráty“), anebo se (dříve či později) tento faktor stává spíše prvkem atraktivním pro potenciálního čtenáře, tedy marketingovým nástrojem naplňujícím požadavky „orientace na zákazníka“? Všechny tyto aspekty jsou v práci dotčeny, což považuji za její klad, vytvářejí zároveň pole pro další podrobnější srovnávací studium. Trochu provokativně lze položit i otázku, zda při odchodu z jedné a příchodu do druhé kulturní sféry není otázka adaptace vždy spojena s minimálně přechodným obdobím hybridní identity, zda to dokonce není něco, co přetrvává po generace, pokud je to připomínáno jako specifický (sebe)identifikační rys; ostatně i ruská literatura má osobnosti, u nichž by bylo možno studovat typologicky stejný, leč opačně orientovaný proces adaptace na ruské poměry – stačí zmínit Kantěmira, Emina, Puškina či Lermontova. Zajímavé by rozhodně bylo ještě podrobněji si všimnout i toho, zda jsou americko-ruskými (rusko-americkými) autory vůbec reflektovány prvky („klasické“) ruské literatury – požadavek zdůraznění národní identity v literatuře vnesl důrazně už v roce 1834 V. G. Bělinskij –, zda tedy tato díla navazují spíše na

„ruské Rusko“ což bylo podstatným a zdaleka ne jen tematickým znakem především autorů první a druhé, zčásti pak i třetí emigrační vlny, či zda a čím se více odkazují na „Rusko mimo Rusko“, (zmiňován je v tomto ohledu především S. D. Dovlatov).

Monografii Ivana Posokhina tedy lze vnímat jako výsledek jeho dosavadní odborné práce, jako jeden z nemnoha vkladů do slovenského studia současné literární produkce rusko-amerických/kanadských či americko/kanadsko-ruských autorů, i jako příspěvek k literárnímu mapování interkulturních fenoménů a sociálních i psychologických okolností migrace. Považuji jej také za autorův vstup do odborné diskuse, která se týká nejen ruské, ale obecně (e)migrantské literatury, jejíž hybridní charakter není jen jevem přelomu 20. a 21. století, která ale o sobě bude dávat znát stále silněji a již nějakou dobu vede k nastolování závažných kulturních a kulturně-antropologických otázek, jež ovlivňují a zřejmě stále více budou ovlivňovat i politický život Ameriky a Evropy, a to i se zřením k událostem posledních dvou let. Je tedy přirozené, že „přesídlení“ autoři tyto otázky reflektují i v umělecké literatuře na individuálních osudech postav konkrétních literárních děl – nastolování tématu se stává i cestou k jeho pochopení a uchopení v jeho komplexitě.

Josef Dohnal

Bibliografie:

POSOCHIN, I.: *«Peremeščennyje teksty»: Specifika identičnosti i tvorčestva pisatelej-èmi-grantov iz SSSR i Rossii v konce 20 – načale 21 vv.* Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2021, 162 s. ISBN 978-80-223-5138-6.

About the author

Josef Dohnal

Masaryk University, Faculty of Arts, Department of Slavonic Studies, Brno, Czechia;
University of Ss. Cyril and Methodius, Faculty of Arts, Department of Russian Language,
Trnava, Slovakia

josef-dohnal@volny.cz

<http://orcid.org/0000-0002-0763-5784>

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-SA 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.